

САША С. МАРКОВИЋ¹,
АДЕЛА Ј. ЗОБЕНИЦА²
УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ,
ПЕДАГОШКИ ФАКУЛТЕТ У СОМБОРУ

КОСОВСКО ПРЕДАЊЕ КАО ПОДСТИЦАЈ УРАВНОТЕЖЕНОМ КАРАКТЕРУ ИДЕНТИТЕТА – или њој без њених дозвола³

САЖЕТАК. Савремени идентитет српског народа у незавидној је ситуацији. Оптерећен изанђалим употребним формама у којима се губи суштинско одређење, а које временом постаје и беспотребно, термин идентитет, упркос многим спорним становиштима имао је у нечему утешни континуитет своје детерминисаности. Реч је о напајању идентитета српског народа кроз тумачење историјског контекста односа Срба према Косовском боју и територији Косова и Метохије. Модерна српска држава, у последња два века, а ослањајући се на национална и романтичарска искуства и других европских народа, тражила је сопствене темеље у историјском памћењу које је подсећало на догађаје који су могли да хомогенизују народ око елите у тежњи за сопственим националним изразом. Народно предање о подвижништву на Косову Пољу била је неза-

¹ milnik.markovic@gmail.com

² ada.zobenica@gmail.com

³ Овај рад настао је као резултат рада на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Владе Републике Србије: *Косово и Метохија између националног идентитета и европских интеграција*, број пројекта: 47023.

Рад је примљен 15. новембра 2014, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 19. маја 2015.

обилазна баштина из које се стварала српска нација. Пораз и слободарска жртва, без обзира на њихово научно осведочење, били су подстицај за мотив обнове српске државе. Овај наратив био је усвојен у времену политичке афирмације нације и нудио је есхатолошки мотив у формирању идентитета. Интелектуална елита код Срба, подстакнута идејама просветитељства, рационализма, национализма и либерализма суочавала се са изазовима контекста историјске реалности у којој је живео српски народ. Сабијен између интереса двају великих царства, Срби су сачували сећање на своје царство, његов пораз и правоверну жртву. И Срби из Војводине, али и сви Срби, тзв. „пречани“, посвећени идентичном циљу, у бројним сегментима државничке и националне борбе и њени предводници, врло често су изрицали своје становиште о косовском предању и његовој улози. Емотивна стајалишта у вези са Косовом била су чест узрок патриотског надахнућа чије су последице могле да буду и одговорна национална и државна политика али и уобразиља о сопственој величини и вредности. У лутању између ових граничних ставова, било је много и оних који су били и одушевљени и самоуверени, али и разочарани и неспокојни.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Косово, став, Срби, идентитет, вредност.

НА ПУТУ КА ТРАДИЦИЈИ СТАВА О КОСОВУ И МЕТОХИЈИ

Историјско памћење игра значајну улогу у конституисању идентитета једног народа. Све велике европске цивилизације окретале су се подстицајима из своје прошлости у нади да ће им омогућити безболнију садашњицу и мање неизвесну будућност. Најчешће је историјско памћење подразумевало сећање на одређене историјске догађаје који су у свести једног народа превазилазили реалност⁴ и нудили моралне принципе чија је намера есхатолошког карактера. У овом контексту настајао је и наратив код Срба о Косову. Историјски усредсређен на 1389. годину, када се одиграла битка између војске кнеза Лазара Хребељановића и турске војске под командом султана Мурата, а потом његовог сина Бајазита,⁵ овај наратив попримио је у народном предању обличје култа које је, ослањајући се на веру као носиоца вредно-

⁴ „Косововски дој сам по себи не заузима у историји српских земаља онолико место колико му је звук” (Новаковић, 1906, стр. 3).

⁵ Ближе види и Питулић, 2012.

сти, одредило посвећенике добру, односно Богу и оне који су имали другачије намере.

Настала културолошка парадигма, сасвим очекивано, била је ослоњена на хришћанство као исходиште смисла људског живљења. Црквена организација била је темељна организациона подршка на овај начин остварене културе живљења, дајући јој несумњиво својствени печат оригиналности.

„Црквена аутономија је много допринела самосталном развитку и потпуној независности српске државе... Докле год није национална црква добила аутокефалију, сувереност националног владара, ако се није негирала, ипак се смањила и наилазила је на различите препоне и сметње” (Тарановски, 1931, стр. 233).

Средишњи лик вере, Исус Христос, био је страдалник ради правверности, а његови следбеници, како их је народ прихватао, били су хришћани спремни и на жртву ради своје веродостојности у вери хришћанској. Отуд је косовско предање и читав тзв. „косовски циклус”⁶ једино и имао смисла у хришћанском тумачењу⁷, а његов утицај на очување идентитета огледао се у привржености вери предака – православној, односно источном учењу византијског богословља које је имало сопствену јединственост народног испољавања оптерећену и одређеним контроверзама у тумачењима.

„Византијско православно хришћанство се дубоко укоренило у њиховим животима и нису га могли искоренити ни страна доминација ни световне идеологије. Али ово је такође означавало настајање ’народних’ Цркава, нарочито после распарчавања Византије у делове, што је Оболенски назвао ’Византијски комонвелт’. Модерни национализам је још више посветовњачио националну самосвест источноевропских народа и тако код њих пореметио смисао за хришћански универзализам” (Мајендорф, 2008, стр. 293, 294).

Стварност се одавно преточила у легенду – подобну слику која чува силуету слободе. Легенда се обликовала непосредно након догађаја⁸, а о њој су писали и они писци, током наредних векова, који су се надали да ће слобода једном доћи. Лазар, не изненада

⁶ Ближе види: *Косовски циклус*. Преузето са: http://www.rastko.rs/knjizevnost/usmena/kosovski-ciklus_c.html#_Toc473119801

⁷ „Косово је почетак све српске несреће. Ова несрећа није сва у томе што су Турци победили Србе, но већи део њен је у томе, што је вера Мухамедова победила веру Христову. Пораз једне народности мањи је од пораза једне вере” (Велимировић, 2014, стр. 447).

и случајно,⁹ постао је страдалник и мученик¹⁰ који жртвом побеђује живот у ропству.

„Можемо умрети, али као људи. Можемо изгубити живот, али себи на част... Нека бежи из ваше памети, из непобедиве словенске крви помисао на предају и ропство” (Орбин, 1968, стр. 142).

Остварен је континуитет, односно наратив, утемељен са култом светосавља,¹¹ усменог предања, хришћанске тематике, црквене организације и књижевног стила који Косово једино доживљавају кроз „категорију мартиријума” (Богдановић, 1991, стр. 191). Ово страдалништво није било повод за мелодраматично нарицање над сопственом судбином већ нешто сасвим супротно. Оно је било повод за разумевање величине жртве, њену не узалудност и незаобилазну догађајност. При томе свакако треба уважавати поруку да је чин жртве дубоко промишљен и одговоран поступак који проистиче из сопственог сазнања о потреби њеног подношења. Жртва није, у овом контексту хировита манифестација кетманског позива неког ко жели да извуче корист и дође до циља преко страдања других, већ подвиг путем примера који, тим начином одвијања придобија или непристалице и поклонике. Таква идеја жртве не осуђује будуће поступке, јер је, на основу изворног тумачења, она свој овоземаљски тренутак поистоветила са Христовом есхатологијом и тиме себи дала смисао. „Све је свето и честито било, и миломе богу приступачно.”¹²

⁸ „А када је умро и Оркан, подиже се најмлађи син Орканов, звани Амурат, и покори многе крајеве на западу. Најпосле се подиже на благочастивог кнеза Лазара. Овај не отрпе да се више чека и да пренебрегне своје удове, а уз то још Христове, да се секу и кидају, него (одлучи) или да уклони срамоту њихову од свију, или сам да умре и још да (то) посведочи мучењем...” (Филозоф, 1989, стр. 84).

⁹ „У Светој Гори је кнез Лазар, који је измирио завађене цркве, био омиљенији него ли други српски владари, народна традиција је његове идеале највише приближила црквеним идеалима” [Радојчић, Н. (1930). „Грчки извори за Косовску битку”. *Гласник скойској научној грушћива*, ТII-VIII, стр. 173; према: Слијепчевић, 1991, стр. 175].

¹⁰ „У несретној бици на Косову пољу, о Видову дану 15. Јуна 1389., поред цвета српских јунака, погibe и сам кнез Лазар као мученик, ’за крст часни и слободу златну” (Грујић, 1921, стр. 31).

¹¹ „Светосавље, сведено на најскромнији облик религиозног призива српског народа, још мало па је у духу крајњег кенозиса – самоодрицања Христа ради” (Најдановић, 2013, стр. 74).

¹² Косовски циклус, *Пройасиј српској царсћива*. Преузето са: http://www.rastko.rs/knjizevnost/usmena/kosovski-ciklus_c.html#_Toc473119801.

Отуд није био непромишљен ни поступак српске властеле након Косовске битке о вазалству које обавезује часног човека али и омогућује опстанак и радост рођења будућих генерација.

„Не упуштајући се у ламентације... У опасности од Мађара, кнегиња Милица је одлучила да се мири с Турцима и, како залог тога мира, пристала, по савету патријарха и државног сабора, да најмлађу своју ћерку да Бајазиту за жену. Од тада би поробљена српска земља” (Кашанин, 1975, стр. 409).

Ова манифестација претапања култних порука у принцип самоодржања завредила је пажњу многих истраживача и имала је бројна тумачења чија је јединствена порука почивала на учвршћивању сећања на Косовску битку у темељ идентитета модерне српске нације. „Био је то култ смрти – у име живота. Издигао га несвесно сам народ, за који је катастрофа својом потресном дубином постала религиозним доживљајем” (Дворниковић, 1995, стр. 83). Овакав јединствени однос према једном значајном догађају у прошлости привлачио је пажњу, посебно, у тешким ратним временима, и савезника Србије чији су истакнути појединци проницљиво уочавали одговорност Срба који су усклађивали националне амбиције са државничким могућностима, тумачећи их као израз специфичне воље.

So in the first battle of Kossovo the Serbs learned the meaning of defeat, not such defeat as forms a necessary proportion of all effort, for in that they had often been instructed during the course of their history, but of total defeat, annihilation of their corporate will and all their individual wills.¹³

Тај је култ био стециште слободарске идеје која је таворила али се није гасила. Чекала је свој тренутак, а народне снаге чувала од расипања, јер је за слободу вредело припремати се. „Турци могаše уништити српску царевину, али не беше те силе, која би могла убити Србима дух слободе” (Јовановић, 1863, стр. 8). Трагови слободарских идеја били су приступни, али то су биле тек приступне одреднице за одговорну државничку идеју према територији. Хуманост је требало да осмисли идеју слободе и понуди могућност да свако пронађе модалитет свог живљења, без да има потребу да узурпира идентичан осећај другог – припадника друге конфесије, народа или нације.

¹³ Rebecca West, *Old Serbia*. Преузето са: <http://www.rastko.rs/istorija/sanu/Europe/West.html>.

Historical rights, cultural heritage, Kosovo and Metohia as the 'Serbian Mount Athos' and the 'Serbian Orleans'—all these are solid arguments that the civilised world takes into account when searching for political solutions. However, cultural heritage will not have priority over geopolitical, geostrategic, regional, economic, transportation, and ethnodemographic facts. In other words, Serbia will best represent its integrity in actual inter-Balkan geopolitical processes through the implementation of humane democratic solutions, and all other forms of autonomy which are not an entrance-ticket to secession (Радовановић, 1995).

У том контексту је, по нашем скромном мишљењу, била јединствена идеја о вредностима¹⁴ која је привлачила и Србе у Аустроугарској монархији који су у законодавним оквирима ипак неговали Косовско предање.

„Кад српско царство на Косову паде, Жигмунд осети, да ће скорим и његова држава од Турака страдати... Краљ Матија је Србе са њихове верности и јунаштва као своје синове љубио и свагда их је као врсне јунаке одликовао” (Вукићевић, 1874, стр. 20, 27).

И други су блиски народи у времену националних еманципација и продора југословенског синкретизма прихватили слободарски дух косовског предања, иако се у неким савременим тумачењима то пренебегава у корист препознатог потенцирања разлика између Срба и Хрвата.¹⁵

„Како се је тужно дојмио народа срскога а и хрватскога тај страшни пораз, свједочи јасно народна пјесма, коју су отци синовима предали. Од сада је Турчину прва на удару Хрватска” (Група аутора, 1893, стр. 193).

¹⁴ „Мало је примера у хисторији других народа – ја, признајем, не знам ни за један други случај – да је у широким, правим, народним редовима један догађај био саосећан и запамћен тако живо и непосредно. Народ је добро усекао у памет не само Косово, него и сва друга места по њему, која беху поселе војске, и сва главна лица из акције. И то је знао до појединости не на подручју старе Рашке, него по свима нашим областима. Унели смо та предања и међу Хрвате и међу Бугаре” (Ђоровић, В. *Историја српског народа*). Преузето са: http://www.rastko.rs/rastko-bl/istorija/corovic/istorija/3_13.html.

¹⁵ „Несмотря на культурную и лингвистическую близость, сербы и хорваты, по их мнению, не смогли бы долго сосуществовать в рамках одного государства, поскольку каждый из двух народов стремился занять ведущие позиции (как писал Сетон-Уотсон, невозможно совместить друг с другом представления о средневековых «империях» Звонимира и Стефана Душана)” (Агансон, 2014, стр. 75).

Аутентичну улогу у карактеру слободарских тежњи почетком XX века код Срба, али и других Јужних Словена, на прагу озбиљних и надахнутих истраживања у претходном веку¹⁶ приметили су и многи интелектуалци из Западне Европе који су, својим ставовима утицали на разумевајући политички конструкт одређених сила у вези са српским националним интересом.

The battle of Kosovo was one of the most decisive events in the whole history of South Eastern Europe; it meant not merely the fall of the medieval Serbian Empire and the conquest of the whole Balkan Peninsula by a barbarous Asiatic invader, but also the triumph of Islam over Christianity for 500 years.¹⁷

Еклектички приступ слободи није остављао простор за нијансе људског карактера. Спремност на жртву ради слободе био је незаобилазан пут према самосталној држави, и често се на то подсећало, понајпре у либералним концептима стварања самосталне државе. „Слобода учи човека да не чини другоме зло, јер се зло за зло враћа... слобода води једнакости и братству!... слобода је природно и вечно право човека” (Јовановић, 2011, стр. 97).

Успостављена идеја о слободној држави постала је традиција чији су снажни темељи почивали на историјском сећању о постојању српске средњовековне државе. Све потоње националне амбиције преточене у националне програме проистицале су из овог јединственог источника. „Срби су историјску традицију искључиво везивали за светородну лозу Немањића и предање о Косову” (Љушић, 2001, стр. 18). Током уобличавања националне идеје постојале су различите формулације о карактеру националне државе, њеном устројству и словенском, односно југословенском јединству. Јединствено свим овим концептима била је историјска утемељеност слободне државе која је почела да нестаје након 1389. године.

„Српска држава која је већ срећно почела, но која се распростирати и ојачати мора, има свој основ и темељ тврди у царству српском 13-га и 14-га стољећа и у богатој и славној српској историји. По историји овој зна се да су српски цареви почели били грчком царству мах отимати и скоро би му коначу учинили те би тако на

¹⁶ „Само тридесет три године после смрти Стефана Душана дошло је до битке на Косову, која народу у сећању, и с разлогом, изгледа као крај српске слободе и самосталности” (Ранке, 1991, стр. 30).

¹⁷ Robert William Seton-Watson, *Serbia*. <http://www.rastko.rs/istorija/sanu/Europe/SERBIA.html>.

место пропадашег источно-римског царств српско-славенско царство поставили.”¹⁸

Политичка актуелизација националног романтизма, како смо видели препозната и у европским оквирима, имала је снажну подршку у моралној поруци књижевног стваралаштва. Порука је имала улогу да уобличи помућене, али и скрајнуте осећаје патриотизма и одреди мотив који покреће националну борбу. „Су чим ћете изаћ пред Милоша и пред друге српске витезове, који живе доклен сунце грије?” (Петровић, 1984, стр. 15). Ова стваралачка потрага за емотивним стимулансом националног подвижништва није била клаустрофобична уобразиља неоствареног народа, већ је била модерна тековина која чини део мозаика друштвених идеја Европе које су посвећене националној еманципацији. Својеврсна хероизација прошлости представљала је идејну и ирационалну упоришну тачку стварања нових националних држава. „Друштво је основано на обожавању хероја. Сва достојанства чина, на чему почива људско друштво, јесу, како бисмо то могли назвати 'хероархија'” (Карлајл, 1903, стр. 16).

Прошлост Срба, као што смо до сада и учили, била је инспиративно полазиште за профилисање хероја народа.

„Херој свети правду и на себи и на другима. Херој се пре свега рађа, да освети нарушену (у преегзистенцији) правду на себи, зато је он 'мученик овога свијета', потом, да је освети на другима, за то је његово мучеништво неизбежно 'трагически конач прати'” (Велимировић, 2014, стр. 474).

Новонастало сећање било је прихватљиво становништву. Ипак његова улога морала је да буде ограниченог карактера. Мотиви и убеђења хероја често су била заветна обавеза која је својом величином плашила и утицала на њено избегавање. Одговорност која је проистицала из прихватања херојства знала је да буде неиздржив терет.

„Но и поред трагичности, која је нераздвојно спојена с херојем, ипак бити херој значи бити предмет зависти. То је тако јасна контрадикиција... Људи су у завери против хероја, они га гоне, желе му болан и горак живот... Но то не смета људима да сви хероја траже, погледају, да му се сви диве... да му завиде. Сви увиђају да је његов пут – пут правде, но мало се ко усуђује, да пође за њим на томе путу” (Велимировић, 2014, стр. 472).

¹⁸ Гарашанин, Илија. *Начертаније*. Преузето са: <http://ebooks.antikvarneknjige.com/Nacertanije%20I.Garasanin.swf>.

Отуд потреба прилагођавања херојства до допадљивости која не ремети намере актуелних елита који се на њу позивају, али која престаје да буде израз вредности већ постаје израз употребљивости.¹⁹ Сећање је креирало препознатљиву и допадљиву фикцију која прави отклон од вредности представљених у хришћанству²⁰ и која је, уколико није прилагођавана реалности, постајала уобразиља чији баласт постаје неподношљив. Разарање фикције било је могуће једино путем образовања и јачања школског система. Могући проблем се налазио у ставу да се образовање трајно замени фикцијом, на шта је могао да утиче притворан друштвени живот у Србији који је остваривао амбицију фрустрираних, а не остварених људи у јавном животу. „Људи су били аутомати... са којима су... се служили као фигурама у шаху, кад им која затреба” (Новаковић, 1912, стр. 122, 123). На прагу те сумње у искреност националне врлине стварала се и најшира критика друштвених вредности која је преточена у књижевна дела са намером да опомену на мимоилажење традиције и модерних тековина. Мислећи људи међу Србима упозоравали су политичку елиту на неодржив концепт хипокризије који је доприносио и разарању тековина историјског памћења па тако и предања о Косову. Метафоричне слике заправо су биле рефлексција кризе идентитета, о чему се писало са намером да допре до становништва ради јачања националне одговорности. „И тако Марко разочаран стаде очајавати... Кога год види, жури у канцеларију. Косово баш нико и не помиње... Канцеларија је преча од Косова” (Домановић, 1901, стр. 3). Искушења уобличена у форму прилагођавања слободарске националне идеје у идеолошки оквир политичког циља одређене епохе, инструментализовали су приступ сећању на Косово. Њихова намера почивала је на синкретизму традиције блиских југословенских народа у један пројекат у чије су остварење многи идеализми били уверени, али чија се реализација суочила са неоствареним или захтевним противуречношћима.

„Косовски култ је и најкарактернији етнопсихолошки документ Југословена: у њему се огледа и првобитна словенска хришћанска диспозиција, као и херојски виталитет, у једном профилу и под једном контуром” (Дворниковић, 1995, стр. 84).

¹⁹ „Често је кориснија кривда од правде” (Велимировић, 2014, стр. 463).

²⁰ „То је херојски народни антропоморфизам... све најплеменитије, за чим човек жуди, сконцетрисава се у Богу... Овај херојски антропоморфизам стоји високо над сујеверјем некултурна човека” (Велимировић, 2014, стр. 428).

И на овај начин је оправдаван беневоолентан приступ јужнословенском јединству којег је реалност свела на уобразиљу појединих интересних естаблишмента, чија је склоност ка доминацији наметала своје гледиште уз процес националне демобилизације Срба,²¹ насупрот демократизацији која је требало да га уруши. У овом процепу није постојала могућност за дијалектички развој друштвених вредности.

ИДЕОЛОШКИ ИЗАЗОВИ КРОЗ ФИКЦИЈУ ПОСТМОДЕРНИЗМА У СРБА

Суочавање српске (читај и југословенске) елите са нестанком биполарног света и са претњом унификоване глобализације довело је до нових преиспитивања ставова о идентитету. Урушавање наметнутих државних баријера у вези са националним становиштем – које је у том контексту било израз непријатељства према југословенству, као да је отворило Пандорину кутију дуго потискиваних концепата. Одсуство сучељавања друштвених идеја, упркос наметљивом утиску да је постојало²² довело је до осветољубивости и антагонизма неспремног на компромис. Доминирала је двострука острашћеност – националистичка и анационалистичка. И једној и другој опцији подршка је био идеолошки контекст ослобођен креативности и критичког приступа. Успостављен је својеврстан малограђански медиокритет који је за последицу имао привидан сукоб космополитизма и националне идеје тумачене кроз ксенофобију острашћености као никад неостваривог концепта помирења њихових одредница. Ексклузивизам је подједнако био карактерна вредност и за једне и друге.

²¹ „Ако су се Срби мање ђунили, будући да су од часа стварања Југославије извршили... националну демобилизацију” (Јовановић, 1991, стр. 563).

²² „Тако титоистичка свест – догматска или либерална – никада не опажа како је број политички дискриминисаних у друштву – то су они који се не могу политички исказати мимо ње – неупоредиво већи од броја политички привилегованих: они који припадају њој. Зашто то не опажа? Зао што је то њен темељ: ти дискриминисани, ти људи који-нису њени никада нису ни битни, па ишчежавају из титоистичког погледа. У томе су српски ’либерални’ комунисти потпуно истоветни са својим повременим портретистом и сталним партијским антагонистом – Добрицом Ћосићем... Такво заборављање је део њиховог непрестаног напора да сав друштвени садржај сведу на партијску стварност” (Ломпар, 2012, стр. 45).

Приписујући сопственом ставу ексклузивно право на представљање државног интереса, елите, идеолошки супротстављене намећу сопствене визије уз привид демократичности. Било какав насртај на успостављене малограђанске принципе тумачен је као израз отовреног непријатељства према држави, њеној традицији али и савременом идентитету. Уместо да разоткрива, већина представника интелигенције се прилагодила и подстицала је симулакрум као реалност. Идеологије југословенске државе нису желеле да одступе од сопственог концепта који је у избору своје фантазмагорије или стварности пристајао на прво, временом игноришући оно друго.

„Националистичка идеологија прекраја историју у корист славе сопствене нације, глорификујући њена историјска достигнућа, а на рачун других народа, чија се историјска улога потцењује и умањује. Измишљена историја и измишљени хероји 'славних би-така', које су у стварности изгледале сасвим другачије (на пример косовски мит) служе у идеолошке сврхе, да се докаже супериорност сопствене нације, без обзира на историографске чињенице” (Голубовић, 207, стр. 582).

Прикривена интенционалност о дисхармоничном насупрот одговорном друштву спутавала је било какву креативну критику чији је продукт могао да буде и сагласје, а не само какофонија.

Распад овог неуравнотеженог продукта крајем прошлог века није био последица договорног прихватања нове геополитичке реалности већ изразити конфликт препун насиља. Његови актери, своју рањивост, шундовску опсесију и несигурност потискивали су кроз екстремне поступке у којима је патриотизам постао шовинизам. У таквим околностима национална идеја тумачена је као шизофренија недоречених десничара и извор непресушне мржње. „Национализма нема без ксенофобије и шовинизма... национализам... је и идеологија преступа... амбивалентност му је својство... параноја је означитељ национализма” (Паковић, 2012, стр. 197,197). Дистинкција од сваког израза националне идеје ишла је и иде, у овом контексту до крајности и релативизације сваког емотивног приступа који је, у прошлим временима био осведочени мотив одбране и очувања државе.

„Политички екстремизам десне оријентације негира темељне вредности демократске уставне државе. Суптилније варијанте десног екстремизма могу поткопати и угрозити демократију. Због, веома често веште 'политичке мимикрије, вербалног камуфлирања и игре збуњивања' и сакривања иза 'патриотизма' још су

опасније, јер се теже препознају као друштвена претња” (Бисерко, 2014, стр. 4).

Околности ратног сукоба имале су, код одређеног броја медијски врло присутних интелектуалаца, видног утицаја на формулисање карактера националног израза Срба као арогантног, наметљивог и тиме неодрживог. Концепт „политике самозаљубљеног изолационализма” (Вучинић, 2012, стр. 314) био је, за одсудне критичаре једини и јединствени хоризонт националног испољавања и као такав он је идеју српства претворио у екстремни излив арогантне самољубивости. „Идеја саборности је паганско окупљање око огњишта као српске нацистичке логорске ватре” (Вучинић, 2012, стр. 314). Жигосање је попримало обличје неуравнотежених и неумерених насртаја који су критику претварали у борбену реторику која осим обрачуна није била спремна ни за какав облик попустљивости у уобразиљи о тачности сопствених ставова. У таквом контексту, без обзира на квази-карактер друштвеног уређења неговала се острашћеност.

„Јер демократија и социјализам су изразито рестауративни друштвени и политички покрети, њихов видокруг је безнадежно ограничен духом освете, духом самокажњавања човека, оба се залажу за овековечење старог, за довршење и остварење давно срушених и превазиђених вредности и идеала... У ствари, то нису никакви ослободилачки покрети против нихилизма... већ најперфиднији, најсаблажњивији појавни облици самог тог нихилизма” (Ђурић, 2009, стр. 248).

С друге стране провокатив, али и одговор на анационално становиште (првенство и каузалност више није сврсисходно утврђивати јер је близак проблему кокошке и јајета, а није пресудан, чак ни потребан, за отклањање постојећег проблема) подстицан је кроз нову националну ренесансу која осим свог помпезног најављивања није умела да стекне нову вредност већ се проналазила у ретро призивцима ставова о националном идентитету. Политичко апострофирање сопственог националног идентитета попримало је екстремно обличје са непоновљивим етноцентричним побудама. У таквим околностима национална идеја је мутирала у националну фрустрацију, а на основу неких модерних тумачења могла је да потпадне под „самољубиви патриотизам” (Велер, 2002, стр. 15).

„Српска национална и државотворна идеја толико је била усађена у свест српског народа да је он био спреман на масовне жртве у бескомпромисној крвавој борби, чак по цену самоуништења у

условима у којима је непријатељ био вишеструко надмоћнији” (Шешељ, 2002, стр. 976).

Изразита емоција, иако емоција не мора да има негативни призив у подстицају савременог идентитета,²³ претворила се у промискуитет чија је форма императива захтевала жртву, а што је суштинска супротност од косовског завета и слободног избора чина жртвовања.²⁴

„Једна од најкарактеристичнијих црта страховима и неизвесностима измучене и великим историјским потресима и неправдама искривљене душе огледа се у њеном одбијању да живи од онога што она стварно јесте, већ од својих потраживања од живота, од историје, од других” (Бибо, 1996, стр. 75).

Судар представљених антагонизама²⁵ обесмислио је критику и самокритику као темељ одговорног става који негује традиционалне вредности и кроз дијалог²⁶ успоставља „мостове” између наизглед непомирљивих погледа. „Сношљивост и одбијање сваког доктринарства – то је оно што је заједничко за слободоумље две тако различите нарави какве су равничарско благи Доситеј и горштачко оштри Пекић” (Антонић, 2008, стр. 41). Идеолошки концепти који су утицали на преобликовање вредности попримили су нихилистички карактер који се понашао као самодовољан израз коначних одговора на сва темељна питања. Оптерећени тим наслеђем игнорантске величине нисмо ни

²³ „Уколико не прихватимо суштински утицај емоција, које – чини се – много више контролишу нас него што ми контролишемо њих, ток историје је једноставно немогуће разумети” (Mojsi, 2002, стр. 204). Ближе види и: Божиловић, 2012.

²⁴ „Праисконска српска национална идеја слободе, солидарности и јединства произвела је државотворну политику, а државна пропаст створила услове за специфичну идеологију васкрсења и *необављања жртвовања њојединца*, (подвукао С. М.) колектива и генерација да се она постигне” (Шешељ, 2002, стр. 5).

²⁵ „Током изградње модерне националне културне, што отприлике траје више од два века, писци и мислиоци суочавају се са дилемом... како да образложе назадност сопствених националних култура као и разлике у односу на европску културу из које су потекле. Тако су формулисана два могућа решења, и она се, у ствари, стално појављују још од доба просвећености и романтизма. Једно је решење имитирање Европе, а друго је потпуно разликовање од ње” (Нојман, 2011, стр. 178).

²⁶ „Определити се за дијалог истовремено значи избегавати оба екстрема: монолози и рат” (Нојман, 2011, стр. 21).

приметили нове изазове који су захтевали одговоре, а ми смо били неспремни и инертни.

„Српски народ се још није довољно пренуо из дубоког самозаборава, а већ му припремају нова понижења, још се није ни разабрао у оном што је најважније за његов даљи опстанак, а већ га подбадају на раскол, већ му подмећу да се определи између лажних алтернатива” (Ђурић, 2009, стр. 185).

„КОСОВО” КАО ОТКЛОН ОД ОДИЈУМА

Косовски завет, у својој основи није неговао овакву врсту погубне есхатологије. Он није био стетиште одијума већ стетиште патриотизма. У овом контексту је човек који прихвата косовски завет хришћански подвижник а не секуларни херој (Љубардић, 2009, стр. 83). Он је доследан али не ригидан, он саосећа и са непријатељем, његова амбиција није утемељена на инату већ на разумевању и поступака оних који греше. Због своје ширине он прашта, а други треба да прихвате да нису у праву ради сопственог уздизања и ничијег ликовања. „Борбен али никад ратоборан” (Рандељ, 2014) он се супротстављао али се није заузимао за мржњу.

Политичка мисао која је из њега произилазила требало је да најпре прочисти своја настојања и потом да их представи онима који је оспоравају у нади да ће пронаћи одржив компромис прихватљив за све. „Хоћеш ли да дођеш до слободе ратом, онда поведи прво рат против себе самог, па ако овај рат успешно окончаш, увидећеш да су сви други ратови сувишни” (Велимировић, 2000, стр. 67). Треба истаћи да модерна историографска истраживања респективних научних школа, за разлику од већ прекобројне публицистике, доживљавају овакав дискурс као иконографију речитости која је у испису и могла да буде израз трпељивости и толеранције, али да је његова стварност и свакодневница био недржив концепт етничког чишћења.

„Српски патриоти кажу: Косово, Санџак и Македонија су 1912/13. ’ослобођени’. Али шта то значи? Једно подручје није слободно или је неслободно. Слободни или неслободни су људи који у њему живе. А они већински нису били Срби... Током ратова дошло је до првих етничких чишћења великог стила у европској историји 20. века” (Зундхаусен, 2009, стр. 237, 238).

Суочавање са оваквим становиштем захтева много више од демагошког уверења у оправданост свог становишта, а то је истраживање које оспорава његове претензије на протумачену реалност и суочава се са сопственим преиспитивањима.

„У српским поразима после ослобођења Косова 1912, има политичке кратковидости и националне срамоте сувише да би губитак Косова могао да заслужи само квалификацију – трагичан, неправедан, незаслужен пораз...” (Ђосић, 2013, стр. 279).

На такву мисао о потреби „културног национализма” који поштује и уважава друге јер се темељи на сопственој изражајној култури (Марковић, Бесермењи, 2011) подсећали су и многи наши истакнути мислиоци чија је реч често била изиграна или је остала учаурена у меморији малобројних поштовалаца.

„Тај национализам треба да је и по облику чиста, висока култура. Култура у најбољем смислу речи. Морал, хуманизам, етика, честитост. Ваљаност и честитост и првокласност не само српска, него човечанска” (Секулић, 1913).

Био је то прототип дискурса који прозива и који се супротставља идентитету насталом на стереотипу српске „фолкофилије”. Овај дискурс нуди широкогрудост у којем „србује само онај који паметно србује. Радикалан ваља бити само у памети, разуму и доброти. Политика није у тешким речима већ у мудрим решењима” (Пекић, 1991). Био је то отклон од неподношљиве острашћености која је сопствену посесивност представљала као алтруизам.

Препознати ствараоци данас нуде нови поглед који наратив освећеног Косова претаче у наратив „отетог Косова”. „Отето Косово, у нашем духовном животу, играће значајнију улогу него освећено Косово. Отето је значајније од освећеног” (Бећковић, 2015). Ова матрица остаје чврсто везана за „категорију мартир-јума” али њено политичко искуство и даље може да буде злоупотреба елементарних културних вредности и домета српског народа и да истовремено утиче на драматичан лични осећај.²⁷

„Косово јесте српски историјски идентитет. Јесте митски симбол српства. Фатум. Треба га се својом вољом политички одрећи и

²⁷ „Трагична је та мудрост! Ја сам сабио судбину Косова у своју судбину: први сам Србин који је позвао савременике у одбрану Косова 1968. и упозорио на опасност од конфедерализма Југославије; први сам Србин који је 3. новембра 2004, у Коларчевој задужбини, поздрављен аплаузом, позвао Србе да ослобађају Србију од Косова. Затворио се круг мог патриотизма. Сада, заиста треба да заћутим за свагда” (Ђосић, 2013, стр. 314).

препустити поезији и књижевности. Превазићи се. Ослободити се Косова да би се сачувала Србија, њен остатак, њена развојна снага. Треба се измаћи ка Северу и Европи” (Ђосић, 2013, стр. 312).

Овиме је обезбеђен потенцијал и за конструкт предрасуда чија је последица континуитет нестабилног идентитета и могуће националне девастације. Емотивна стајалишта у вези са Косовом била су чест узрок патриотског надахнућа чије су последице могле да буду и одговорна национална и државна политика али и уобразиља о сопственој величини и вредности. У лутању између ових граничних ставова, било је много и оних који су били и одушевљени и самоуверени, али и разочарани и неспокојни.

Епилог приче која проистиче из косовског предања остаје једнако надахнуће али и опсесија као и њена пролегомена и средишња мисао. Потенцијал приче о Косову, упркос одређеним ставовима остаје неокрњен и неистрошен. И даље, сматрамо да идентитет Срба треба да препозна вредности наслеђа о Косову, да их уравнотежено и одговорно примењује у датом историјском тренутку. Било каква екстремна политизација становишта о праведности и жртви, како она у егзалитарној стереотипији тако и она у побијајућем наследи подједнако указују на наше, или несналажење наших савременика, претходника или будућих генерација. Наша незрелост и неумеће да препознамо сопствено наслеђе у поруци која нас уздиже до скромности и врлине је само наше искуство. Прича о косовском предању и даље ће трајати, чак и уколико је не пронађемо, убеђени да смо на правом путу.

-
- ЛИТЕРАТУРА Агансон, О. (2014). «Югославянский вопрос и проблема стабилности в Балканском регионе накануне войны». *Материалы III Международной научно-практической конференции «Первая мировая война: взгляд спустя столетие. Предвоенные годы»* (стр. 72–82). Москва, дтр.
- Антонић, С. (2008). *Културни рај у Србији*. Београд: Завод за уџбенике.
- Бибо, И. (1996). *Беда малих источноевропских држава*. Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Бисерко, С. (2014). *Екстремизам: прерушени фашизам увек вреба*. Београд: Хелсиншка повеља.
- Божиловић, Н. (2012). „Равнотежа емоција у ери глобализације”. *Социолошки преглед*, vol. XLVI, no. 4, стр. 619–626.
- Богдановић, Д. (1991). *Историја сјаре српске књижевности*. Београд.
- Велер, Х.У. (2002). *Национализам*. Нови Сад: Светови.

- Велимировић, Н. (2014). *Религија Њејошева (Сабрана дела, књ. 2)*. Шабац: Манастир Светог Николаја.
- Велимировић, Н. (2000). *Мисли о добру и злу*. Линц.
- Вукићевић, Н. (1874). *Ујарска ошачасивена јовесница са осодијим обзиром на јрошлосј Србаља у Ујарској, Хрвајској и Славонији*. Панчево.
- Вучинић, М. (2012). *Друја Србија*. Београд: Службени гласник.
- Гарашанин, И. *Начершаније*. Доступно на: http://www.rastko.rs/istorija/garasanin_nacertanije.html.
- Голубовић, З. (2007). *Аншойолоија*. Београд: Службени гласник.
- Грујић, Р. (1921). *Православна срјска црква*. Београд: Издавачка књижарница Геце Кона.
- Група аутора (1893). *Чишанка за груји разред ойних јучких школа*. Загреб: Краљевска земаљска тискара.
- Дворниковић, В. (1995). *Борба идеја*. Београд: Службени лист СРЈ.
- Домановић, Р. (1901). „Краљевић Марко по други пут међу Србима”. *Срјски књижевни јласник*, Књига 3, јул, август, септембар.
- Ђурић, М. (2009). *Изазов нихилизма, Искусјво разлике*. Београд: Службени гласник.
- Јовановић, В. (1863). *Срјски народ и исјочно јишане*. Лондон.
- Јовановић, В. (2011). *Шша је слобода, Изабрани сјиси*. Београд: Службени гласник.
- Јовановић, С. (1991). *Један јрилој за јроучавање срјској националној каракшера, Из исјорије књижевносји*. Београд: БИГЗ, Југославија публик, Српска књижевна задруга.
- Карлајл, Т. (1903). *О херојима*. Београд.
- Кашанин, М. (1975). *Консјаншјин Филозоф, Срјска књижевносј у средњем веку*. Београд.
- Љушић, Р. (2001). *Исјорија срјске државносји, Србија и Црна Гора (књ. 2)*. Нови Сад: Српска академија наука и уметности, Огранак у Новом Саду, „Беседа”, издавачка установа православне Епархије Бачке, Друштво историчара Јужнобачког и Сремског округа.
- Мајендорф, Ц. (2008). *Визаншјско дојословје*. Крагујевац.
- Марковић, С., Бесермењи, С. (2011). „Културни национализам у политичкој мисли код Срба почетком 20. века”. *Срјска јолишничка мисао*, 4, 377–394.

- Марковић, С. (2013). „Портрет српског војника у ратним дописима за Србе из Војводине 1912”. *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, XLIII (1), 389–410.
- Mojsi, D. (2002). *Geopolitika emocija. Kako kulture straha, poniženja i nade utiču na oblikovanje sveta*. Београд: Clío.
- Најдановић, Д. (2013). *Православље и Свејосавље, Тајна Свејосавља, нејо-знајши њојлег на личносћ Свејој Саве*. Београд: Catina Mundi.
- Новаковић, С. (1906). *Српске народне ђесме о доју на Косову*. Београд.
- Новаковић, С. (1912). *Двадесет година усјавне њолишике у Срдији 1883–1903*. Београд.
- Нојман, И. (2011). *Ујошреде грујој, „Исјок” у формирању евројској иденити-шета*. Београд: Службени гласник.
- Ломпар, М. (2012). *Дух самојорицања*. Нови Сад: Орфеус.
- Лубардић, Б. (2009). *Јусјин Ђелијски и Русија*. Нови Сад: Беседа.
- Орбин М. (1968). *Краљевсјво Словена*. Београд.
- Паковић, З. (2012). *Анајомија националисјичкој морала и грује колумне*. Београд: Службени гласник.
- Пекић, Б. (1991). *Комјромис – грујо име за живој*. Београд: Борба, 13. 06.
- Петровић, Њ. (1984). *Горски вијенац, Луча микрокозма*. Београд: Просвета.
- Питулић, В. (2012). „Косовска битка између историјског извора и епске легенде”. *Зборник радова Филозофског факултета*, XLII (2), 99–112.
- Радовановић, М. (1995). *Kosovo and Metohia – A Geographical and Ethnocultural Entity in the Republic of Serbia*. Belgrade.
- Рандељ, Ђ. (2014). *Пајријарх Павле, свејтац која смо њознавали*. Београд: издање НИН-а.
- Ранке, Л. (1991). *Српска револуција*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Rebecca West, *Old Serbia*. Преузето са <http://www.rastko.rs/istorija/sanu/Europe/West.html>.
- Robert William Seton-Watson, *Serbia*. Преузето са: <http://www.rastko.rs/istorija/sanu/Europe/SERBIA.html>.
- Секулић, И. (1913). „Културни национализам”. *Нови Србин*, јануар–јуни.
- Слијепчевић, Ђ. (1991). *Исјорија српске ѡправославне цркве (књ. ѡрва)*. Београд: БИГЗ.
- Тарановски, Т. (1931). *Исјорија српској ѡрава у немањћкој држави (ѡрви гео)*. Београд.

Филозоф, К. (1989). *Жиџије десјоџа Сџефана Лазаревића*. Београд: Просвета, Српска књижевна задруга.

Ћосић, Д. (2013). *Косово, 1966–201*. Београд: Публикум.

Ђоровић, В. *Историја српског народа (Инџернет издање)*. Доступно на: http://www.rastko.rs/rastko-bl/istorija/corovic/istorija/3_13.html.

Шешел, В. (2002). *Идеологија српског национализма*. Београд: Српска радикална странка.

ШТАМПА, ИЗ-
ВОРИ

Борба, Београд.

Косовски циклус, *Пройаси српског царства*. Преузето са: http://www.rastko.rs/knjizevnost/usmena/kosovski-ciklus_c.html#_Toc473119801.

Новоси, Београд.

SAŠA S. MARKOVIĆ

ADELA J. ZOBENICA

UNIVERSITY OF NOVI SAD

FACULTY OF PEDAGOGY IN SOMBOR

SUMMARY

KOSOVO TRADITION AS AN INCENTIVE TO A STABLE IDENTITY
– AN IMPARTIAL VIEWPOINT

The epilogue to the story of Kosovo, which is drawn from the folk-tales of the Battle of Kosovo, is as much an inspiration and obsession as is the story's prologue and central idea. Despite certain opinions, the potential of this story remains intact and untapped. Our opinion remains that the identity of Serbs needs to recognize the values of the heritage of Kosovo, and to apply it steadily and responsibly to a given historical moment. Any extreme attempts at politicizing people's opinions on the fairness and the sacrifice, both through stereotypes and denials, imply our inconsistency and the inconsistency of our contemporaries, predecessors, or future generations. Our immaturity and failure to recognize our own heritage in the message that elevates us to humility and virtue is our experience only. The story of Kosovo will endure even if we, convinced that we are on the right path, fail to find it.

KEY WORDS: Kosovo, attitude, Serbs, identity, value.